BİLİM

SERİSİ

NİÇİN SOSYALİZM?

Prof. Albert EİNSTEİN

Prof. Harold J. LASKİ

Çağımız Yayınları

BİLİM SERİSİ : 1

NİÇİN SOSYALİZM?

Prof. Albert EİNSTEİN

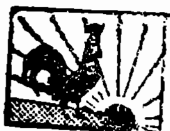
Prof. Harold J. LASKİ

—o—

ÇAĞIMIZ YAYINLARI

İstanbul — 1962

İÇİNDEKİLER :

TAN GAZETESİ VE MATBAASI

İ S T A N B U L — 1 9 6 2

NİÇİN SOSYALİZM?

Yazan :

Prof. Albert EİNSTEİN

NİÇİN SOSYALİZM ?

Ekonomik ve sosyal konularda uzman olmayan bir insan, sosyalizm meselesinde fikrini bildirmeli midir? Evet, bildirmesi lâzım; buna muhtelif sebeplerden dolayı inanıyorum.

Bu problemi önce ilmî bilgi açısından tetkik edelim. Astronomi ile ekonomi arasında metod bakımından esaslı farklar yok görünür; bu iki sahada bilginler muayyen bir fenomen (vak'a) grubunu idare eden genel kanunları, bu fenomenlerin birbiriyle olan bağlantılarını mümkün olduğu kadar açık bir şekilde ifade edecek tarzda keşfetmeye çalışırlar. Fakat hakiatte, metod farkları vardır. Ekonomi sahasında genel kanunların keşfi, ekonomik vak'aların ayrı ayrı takdiri pek müşkül olan birçok sebebin tesiri altında kalmasından güçleşmiş oluyor. Bundan başka, insanlık tarihinin medenî diye adlandırılan kısmının başlangıcındanberi biriken tecrübe, ekonomi - dışı sebeplerle de hudutlandırılmış ve bu sebeplerin tesiri altında kalmıştır. Meselâ, tarihin büyük milletlerinin çoğu, mevcudiyetlerini, istilâlara borçludur. İstilâ edilen milletler hukuken ve ekonomik bakımdan istilâ edilen memleketin imtiyazlı sınıfı olarak kendilerini kabul ettirmişlerdir. Önce gayri menkul zenginliği inhisarlarına aldılar, kendi aralarından seçilmiş rahipler tayin ettiler. Rahipler, eğitimi kontrol ederek, cemiyetin sınıflara bölünmesini; ve bu karakteristiği

değişmiyen bir müessese haline yükselttiler; halkın umumiyetle gayri şuurî olarak sosyal davranışlarında kendini uydurduğu bir kıymet mefhumları sistemi kurdular.

Fakat tarihî gelenek daha dün başlamıştır denilebilir: Hiçbir yerde, insanî tekâmülün düşünür Thorstein Veblen'in «vahşi devre» diye vasıflandırdığı devresini gerçekten de aşamadık. Tetkiki mümkün olan ekonomik olaylar bu devreye aittir; hattâ bu olaylardan çıkarabildiğimiz kanunlar bile diğer devrelere tatbik edilemez. Sosyalizmin hakikî gayesi insanî tekâmülün bu «vahşi devresinden» öteye geçmek olduğu için, bugünkü hali ile ekonomi ilmi gelecekteki sosyalist cemiyet hakkında bize pek bir fikir veremez.

Diğer taraftan, sosyalizmin bir sosyal ahlâk gayesi vardır. Bununla beraber, ilmin gayeleri olamaz ve bu gayelerini de insanlığa zorla kabul ettiremez; olsa olsa ilim, muayyen sonuçlar elde etmek için yollar gösterebilir.

Fakat bu gayeler yüksek ahlâkî bir ideali olan şahsiyetler tarafından anlaşılıyor ve —şayet bu gayeler ölüme mahkûm olmayıp, kuvvetli ve yaşaması mümkün sonuçlar ise— bunlar cemiyetin yavaş gelişmesini temin eden insan kalabalıkları tarafından kabul ve tatbik ediliyor.

Bunun içindir ki, «insan»a ve «insanlığa» ait meselelerde, ilme ve ilmî metodlara bu kadar önem vermemiz gerekiyor. Cemiyetin organizasyonuna tesir eden meselelerde yalnız mütehassısların fikir ve söz sahibi olduklarına inanmamalıyız.

Son zamanlarda, sayısız ağızlar; insan cemiyetinin bir buhran geçirdiğini, muvazenesinin ve istikrarının sarsıldığını açıklamıştır. Böyle bir durumun karakteristik tarafı ise, bazı fertlerin, dahil bulundukları büyük veya küçük gruba karşı lâkayt, hattâ düşman olmalarıdır. Bu fikrimi daha iyi anlatmak için, burada şahsî bir tecrübemi hatırlatmak isterim. Geçenlerde, fikrimce insanlığın varlığını tehlikeye düşürecek yeni bir harb ihtimalinden akıllı birisine bahsediyordum ve kendisine, bu tehlikeye; ancak milletler üstünde bir organizasyonun karşı koyabileceğini söylüyordum. Karşımdaki bana soğukkanlılıkla cevap verdi. «İnsan cinsinin kaybolmasına neden bu kadar itiraz ediyorsunuz?» dedi.

Eminim ki, yüz sene evvel kimse bu kadar kolaylıkla bu lâfı edemezdi. Bu davranış, iç muvazenesi temin etmek istemiş, fakat buna muvaffak olamamış ve buna varmak ümidini kaybetmiş bir insanın takındığı tavır ve zamanımızda birçok insanın acısını çek-

tiği bir yanlışlığın ifadesidir. Bunun sebebi nedir? Bundan kurtulmak için bir çare var mıdır?

İnsan aynı zamanda bir yanıyla tek başına, diğer yanıyla cemiyet halinde yaşıyan bir yaratıktır. Tek başına yaşıyan bir yaratık olarak, kendi hayatını, yakınlarının, ailesinin hayatını korumaya, kendi şahsî ihtiyaçlarını temine ve doğuştan olan kabiliyetlerini geliştirmeye çalışır.

Cemiyet halinde yaşayan bir yaratık olarak da benzerlerine kendini tanıtmaya, sevgilerini kazanmaya, zevklerine iştirak etmeye, dertlerini hafifletmeye, ve hayat şartlarını iyileştirmeye çalışır. Bu çeşitli; bazan da birbirine zıt isteklerin mevcudiyeti insanın karakterini izah eder. Bu isteklerin bileşimi bir ferdin iç muvazeneye varması ve cemiyetin gelişmesine iştirak etmesi hususundaki payını tayin eder. Bu iki meylinin nisbi şiddeti pek muhtemel olarak irsiyetin tespit ettiği bir şeydir. Fakat nihayet meydana çıkan şahsiyet, gelişmesi esnasında bir insanın bulunduğu muhit, içinde büyüdüğü cemiyetin yapısı, bu cemiyetin an'anesi ve bazı hareket tiplerine verdiği yön'le son şeklini alır. «Cemiyet» adlı mücerret mefhum fert için, çağdaşları ve kendinden evvel gelen bütün nesillerin bütün insanlariyle, vasıtalı veya vasıtasız olan bütün münasebetlerinin toplamıdır. Fert tek başına düşünebilir, hissedebilir, mücadele edebilir, çalışabilir; fakat maddî, aklî ve hissî hayatında cemiyete

o kadar bağlıdır ki, cemiyet çerçevesi dışında onu anlamak veya düşünmek mümkün değildir. İnsana yiyeceğini, giyeceğini, evini, iş âletlerini, lisanını, düşünce şekillerini ve düşünce muhtevasının en büyük kısmını temin eden cemiyettir. Hayatı, bu küçücük «cemiyet» kelimesi arkasında gizlenen bugünün ve dünün sayısız insan milyonlarının çalışması ve muvaffakiyetleri sayesinde bu seviyeye getirilmiştir.

Karıncalarda ve arılarda olduğu gibi, ferdin cemiyete karşı bağlılığı ortadan kaldırılamaz tabiî bir vakıadır.

Bununla beraber, karıncalar ve arıların hayatının teferruatına varıncaya kadar değişmez, ırsî iç güdülerle tespit edilmişken, sosyal hayat ve insanların kendi aralarındaki münasebetleri geniş ölçüde değiştirilebilir ve mütemadiyen değişebilir. Hafıza, yeni kombinezonlar yaratmak kabiliyeti, konuşma kabiliyeti, insanlar için biolojik ihtiyaçlardan gelmeyen gelişmeleri mümkün kılmıştır. Bu nevi gelişmeler an'anede, müesseselerde ve teşkilâtlarda, edebiyatta, ilmî ve teknik icatlarda, sanat eserlerinde kendilerini belli ederler. İşte bu suretledir ki, insan bir dereceye kadar kendi hayatı üzerine davranışlarıyla tesir edebiliyor ve bu oluşta şuurlu fikir ve irade bir rol oynıyabiliyor.

İnsan doğarken irsiyetin tesiriyle, değişmiyen, değiştirilemiyen, insan cinsinin karakteristiği olan tabiî meyillerden ibaret olan muayyen biolojik bir şekil almaktadır. Bundan başka, hayatı boyunca, diğer birçok çeşitli tesirler sayesinde, cemiyetten aldığı bir kültürel şekil kazanır. Zamanla değişmesi mümkün olan ve çok geniş bir şekilde fert ile cemiyet arasındaki münasebeti tayin eden bu kültürel şekildir. Modern antropoloji «Primitif» denilen kültürlerin mukayeseli tetkiki ile, insanların sosyal davranışlarının çok büyük farklar arzedebileceğini bize göstermektedir; zira bu sosyal davranış, bu sosyal hareket tarzı cemiyette baş rolü oynıyan organizasyon şekillerine ve kültür şekillerine bağlıdır. İşte, insanların geleceğini mükemmelleştirmeye çalışanlar bu vakaya ümit bağlıyabilirler. İnsanlar biolojik yapıları yüzünden birbirlerini mahvetmeye veya kendi kendilerinin sebep oldukları acı bir sonun esiri kalmaya mahkûm değildirler.

«Cemiyetin yapısı ve insanın kültürel durumu, hayatı mümkün olduğu kadar tatmin edici bir hale getirmek üzere, ne şekilde değişmelidir?» diye bir sual soracak olursak, bizim tek başımıza değiştirmemize imkân olmıyan bazı şartların mevcudiyetini unutmamalıyız.

Yukarıda söylediğim gibi, insanın biyolojik yapısı pratik olarak değişmez. Son asırların teknolojik ve

demografi gelişmeleri değişmeyen şartlar meydana getirmiştir. Nisbeten kalabalık ve yerleşmiş halk kitlelerinde, hayatlarının temini ve devamı konusunda gerekli mahsuller için, son haddini bulmuş bir iş bölümü ve fevkalâde merkezileştirilmiş bir istihsal mekanizması muhakkak lâzımdır. Fertlerin veya nisbeten küçük toplulukların kendi kendilerine yetebildiği zamanlar, bugün bize masal gibi gelir.. Ve tamamiyle kaybolmuştur. Bugün insanlığın bir istihsal ve istihlâk birliği (komünotesi) teşkil ettiğini söylemek pek tuhaf bir mubalâğa olur.

Burada, zamanımızdaki krizin asıl sebebinin, benim nazarımda ne olduğunu kısaca söyliyebilirim: Bu sebep fert ile cemiyet arasındaki münasebetlere bağlıdır. Fert, cemiyete karşı olan bağlılığını her zamandan fazla idrâk etmektedir. Fakat bu bağlılığı organik bir iyilik, koruyucu bir kuvvet olarak değil de, aksine tabiî haklarına, hattâ iktisadî mevcudiyetine karşı bir tehdit olarak idrâk ediyor. Hattâ, cemiyet içindeki durumu öyle ki, tabiatının egoist meyilleri gitgide kuvvetleniyor, ve tabiatile daha zayıf olan sosyal meyilleri gitgide zayıflıyor. Cemiyet içindeki durumları ne olursa olsun, bütün insanlar bu zayıflama gidişatından ıstırap çekmektedir. Farkında olmıyarak kendi egoizmalarının esiri, kendilerini yalnız, rahat yaşamak zevkinden mahrum ve tehlikede his-

sediyorlar. İnsan bu kısa ve tehlikeli hayata —istemiyerek de olsa— kendini cemiyete vererek mâna kazandırabiliyor.

Zamanımızın kapitalist cemiyetindeki iktisadî anarşi bence felâketin asıl sebebidir. Kollektif çalışmalarını birbirinden çalmaya uğraşan muazzam bir müstahsil komünotesi karşısındayız. Kuvvet sayesinde değilse de, umumiyetle kanunun koyduğu kaidelere uyarak —bu bakımdan istihsal imkânlarının— yani istihlâk mallarını olduğu kadar ilâve - sermayeyi temin için icabeden bütün istihsal kabiliyetinin kanunen ve fiilen birkaç muayyen ferdin hususî mülkiyetini teşkil ettiğini görmek; bu hususu anlamak yönünden önemlidir.

Meseleyi daha kolay bir şekilde vazetmek için aşağıdaki izahlarda, istihsal vasıtalarının mülkiyetine iştirak etmeyenler için «çalışma», «işçi» tâbirini kullanacağım; bu tâbirin umumiyetle kullanış tarzı bu mânaya gelmektedir. İstihsal vasıtalarının maliki, çalışan iş kuvvetini ele geçirecek vaziyettedir; bu istihsal vasıtalarını harekete geçiren «çalışan» unsur kapitalistin malı olan yeni mallar meydana getiriyor. Bu oluşta, bu gidişatta en mühim nokta, çalışanın meydana getirdiği ile aldığı ücret arasındaki farktır. İş mukavelesi «serbest» olduğu nisbette, çalışanın al-

dığı ücret, meydana getirdiği malların hakikî kıymeti ile değil, asgarî (minimum) ihtiyaçları ve kapitalistlerin iş arayan işçilerin sayısına nisbeten işçi ihtiyaçlarına göre tesbit edilmektedir. Nazarî olarak bile, işçinin ücreti istihsal ettiği malın kıymetiyle tâyin edilmemektedir. Bunu iyice anlamak lâzımdır.

Kapitalistler arasındaki rekabet, nisbeten de teknik gelişme, gittikçe artan ve gelişen iş bölümü, diğer ufakların aleyhine olarak muazzam istihsal birliklerinin teşekkülünü mümkün kıldığı için hususî sermaye birkaç kişi arasında kalmaya doğru gidiyor. Bu tekâmülün neticesi, ezici kudreti demokratik bir şekilde teşkilâtlandırılmış siyasî bir cemiyet tarafından bile hudutlandırılamayan hususî sermaye oligarşisi oluyor. Gerçekten siyasî meclislerin azaları siyasî partiler tarafından seçiliyor ve bu partiler de hususî sermayedarlar tarafından para ile satın alınıyor. Yahut da herhangi başka bir şekilde tesirleri altında kalıyor; böylece bu kapitalistler neticede teşri organlarını seçmen kütlesinden ayırmaya çalışıyor.

Netice olarak, halkın temsilcileri, halkın imtiyazsız kütlelerinin menfaatlerini kâfi derecede korumamaktadırlar. Bugün hususî sermayedarlar doğrudan doğruya olsun, vasıtalı şekilde olsun, başlıca yayın kaynaklarını kontrol etmektedirler. (Yayın, radyo, millî eğitim). Neticede, fert olarak vatandaş için ob-

jektif bir kanaate varmak ve siyasî haklarını akıllı bir şekilde kullanmak zordur, hattâ umumiyetle imkânsızdır.

Demek oluyor ki, sermayenin hususî mülkiyeti üzerine kurulmuş bir ekonomik sistemde, vaziyeti iki büyük prensip hülâsa ediyor: 1 — İstihsal kuvvetleri (sermaye) bazı kimselerin malıdır ve malikler istedikleri gibi onu kullanabilir. 2 — Bir de iş akdi serbesttir.

İstihsal işi, menfaat ve kâr için yapılıyor. Kullanış için değil. Çalışabilen ve çalışmak isteyenler için daima iş bulmayı temin eden kanun yoktur; aşağı yukarı her yerde, bir «işsiz ordusu» na tesadüf ediliyor; işçi daima işini kaybetmek korkusu içinde yaşıyor.

İşsizler ve az ücret alan işçiler, kâr temin eden bir pazar teşkil etmedikleri için, istihlâk mallarının istihsalinde bir azalma meydana gelmekte ve bu vaziyetten büyük ıstıraplar doğmaktadır. Teknik ilerlemeler herkes için işin yükünü hafifletmekten ziyade daha çok işsizliği artırmaktadır. Kâr gayesine sermayedarlar arasındaki rekabet de ilâve edilince, gitgide daha ciddî krizlere sebep olan, sermayenin kullanışı ve artışında bir muvazenesizlik ortaya çıkmaktadır. Hudutsuz rekabet muazzam bir iş ziyanına

ve yukarıda bahsettiğim, fertlerin sosyal idrâkinin kaybolmasına sebebiyet vermektedir.

Bu fertlerin sosyal eksikliği bence kapitalizmin en büyük fenalığıdır. Bütün eğitim sistemimiz bu fenalığın tesiri altındadır. Talebe, müsabakalarda muvaffak olmak mecburiyetini mütemadiyen aklında taşımakta, kendisine, yarınki mesleğine en iyi hazırlık olarak kâr getiren muvaffakiyetlere tapmak lüzumu öğretilmektedir.

Bu ciddî mahzurların ortadan kalkması için bir tek çare bulunduğuna kaniyim: O da sosyal gayeleri olan bir eğitim sistemiyle sosyalist bir ekonominin kuruluşudur. Böyle bir ekonomi sisteminde istihsal vasıtaları cemiyetin malıdır ve bir plâna göre kullanılmaktadır. İstihsali cemiyetin ihtiyaçlarına uyduran plânlı bir ekonomi çalışabilenler arasında işi taksim eder ve her insana, her erkeğe, her kadına, her çocuğa; yaşama imkânı temin eder. Ferdin yetiştirilmesi, doğuştan olan istidatlarını inkişaf ettirmekle beraber, bugünkü cemiyette olduğu gibi, ancak kudreti ve muvaffakiyeti ön plânda tutmaz; kendisinde benzerlerine karşı sorumluluk şuurunu geliştirmeye çalışır.

Bununla beraber yanlış plânlı bir ekonomi ile sosyalizmin meydana gelmediğini unutmamak lâzımdır;

plânlı bir ekonomi ferdin mutlak esareti ile bir arada olabilir. Sosyalizmin tam tahakkuku son derece müşkül sosyal ve politik birkaç meselenin hallini gerektirir. Siyasi ve ekonomik bakımlardan gitgide artan merkezîleşme karşısında, bürokrasinin hudutsuz olarak hüküm sürmesine nasıl mâni olunabilir? Ferdin hakları nasıl muhafaza edilebilir ve bürokrasinin nüfuzuna karşı nasıl bir demokratik muvazene unsuru bulunabilir?

İşte açık olarak sosyalizmin gayeleri ve meseleleri, işte bizim istihsal devremizde şart olan şeyler.

SOSYALİZM ve DEMOKRASİ

Prof. Harold J. LASKİ

SOSYALİZM ve DEMOKRASİ

Plânlı cemiyet, hürriyeti inkârın ta kendisidir, deniyor. Plânlı cemiyet insan şahsiyetini, ferdiyetini, hususiyetini yok eder diyorlar. Plânlı cemiyet otokratik bir devlet demektir, bir sürü memurlarla hepimizin birer onbaşı takımı haline sokulması demektir, diyorlar. Plânlı cemiyetin Nazi Almanyasında, Faşist İtalyada, Bolşevik Rusyada neye mal olduğunu görmüyor musunuz? diyorlar. Plânlı demokrasinin özü diktatörlüktür, diyorlar. Halbuki bizim vazifemiz, diyorlar, kanunun hükmüyle mevcut olan, tarafsız ve gayri şahsî bir pazar mekanizmasının, her ferdin hayatına istikamet verecek çerçeveyi meydana getirmesi için gereken şartları tekrar canlandırmaktır. Adam Smith'in, (ferdin kendi menfaatini gütmesinin nasıl olup da cemiyetin menfaatiyle tam bir âhenk teşkil edeceğini bir türlü anlıyamadığımız bir mucize halinde bırakan meşhur kasidesindeki) şu «görünmez el» in geri gelmesi lâzımdır, diyorlar (1).

---

(1) Mr. Walter Lippmann'ın (Amerikalı yazar) kendisine mahsus belâgatla **Good Society** (1937) adlı eserinde ileri sürdüğüne göre ancak serbest piyasanın gelişi ile hürriyet sağlanabilir. Bu kanaate dayanarak her çeşit kollektivist plânlaştırmayı reddediyor; çünkü ona göre her çeşit plânlaştırma pazar hürriyetine mânidir, bu itibarla da **pro tanto** her çeşit hürriyetin inkârı demektir. Lippmann, cemiyetin oynıyacağı oyunun zarurî kaidelerini sağlamak için (tabiat kanunu fikrinin bir nevi canlandırılmış veya tâdil edilmiş şekli olan) "kanunun hükmü" mefhumuna dayanıyor. Bu görüşün Birleşik

Bu görüşün birçok meseleleri izah etmiye mecbur olduğu meydandadır. Bir defa, niçin serbest piyasa mekanizmasının yerini, gittikçe şu (kartel ve tröst gibi) muazzam anlaşmalara ve birleşmelere verdiğini, niçin bunların âdeta devlet kadar kudretli muazzam imparatorluklar haline geldiğini bize izah etmesi lâzımdır. Keza, iki taraf arasında imkân müsavatı olmadıkça (iş verenle işçi arasındaki) mukavele hürriyetinin bir mânası olup olmadığını bize isbat etmesi lâzımdır. Bugün olduğu gibi, sistemin en yüksek devrinde, bütün dünyada mülkiyet sahibi olanlardan maadakiler için, niçin hürriyetin hemen hemen hiçbir mânası olmadığını izah etmesi lâzımdır. Bunların, her nevi sosyal reformu daima son dakikasına kadar geciktirerek bunu ancak zorla vermiye yanaşan bir sistemi bize mazur gösterebilmeleri lâzımdır.

Sonra bunların bize bilhassa şunu isbat etmesi lâzımdır: İstihsal vasıtalarının hususî mülkiyet halinde bulunduğu bir cemiyette devlet iktidarı kanunun tarafsız hükümranlığı kaidesini sağlıyabilir mi? Böyle bir siyasî iktidarın ne Birleşik Amerikada, ne de Büyük Britanyada, **laissez - faire**'in en başarılı zamanlarında bile, bu kabiliyeti göstermediği muhakkaktır. Emerson'nun, Channing'in ikazları; Carlyle'-

---

Devletlerdeki başlıca hayranları "Hürriyet Birliği" (Liberty League) âzası idi. (Son zamanlarda Avusturyalı - İngiliz iktisatçısı Von Hayek "Kölelik Yolu" adlı eserinde ayni tezi müdafaaya çalışıyor.)

in, Dickens'in ve Ruskin'in (1) tel'inleri hep, serbest pazarın gayri şahsî mekanizması imanına dayanan bir cemiyetin meydana getirdiği insan sefaletini anlatan kuvvetli yazılardan başka neydi?

Bu sistem bütün başarılarından sonra bile, yine azınlık olan zenginle çoğunluk olan fakir arasındaki farkı, medeniyetin ana çizgisi olarak bırakmıştır. Medeniyetimizin fikir mirasına halk kütlelerinin ulaşması yoluna aşılmaz engeller koyan yine bu sistemdir. Lippmann'ın; hürriyetin zarurî şartı saydığı bir şeyi, havadisleri tahrif etmiyen güvenilir bir basın meydana getirmeyi bile bu sistem göze alamamıştır. Bütün başarılarına rağmen, yine bu sistem her çeşit renk, ırk, mezhep prejüjesini kendi kazanç prensipini korumak uğruna istismar etmiştir. Bu sistemde çok yaşamak, sıhhatli olmak, emniyet altında yaşamak ve eğlenmek bile geniş ölçüde mülkiyet sahibi olmıya bağlı olmuştur. Bu sistemin imparatorluğunun hükmettiği ülkelerdeki hükümdarları; yaptıkları gizli işlerden hiçbir vicdan azabı duymıyan kanun koyucular, ahlâksız hâkimler ve memurlar satın almıştır. Devletin silâhlı kuvvetleri, bu kuvvetlerle elde edilen içtimaî neticeler ne olursa olsun, eninde sonunda imtiyazları zor vasıtasiyle muhafaza ve devam ettirme

(1) Bu yazarların ilk ikisi Amerikalı, son üçü İngilizdir. Hepsi de eserlerinde veya romanlarında daha çok hissî, dinî veya romantik endişelerle kapitalizmin insan üzerindeki kötü tesirlerine şiddetle hücum etmişlerdi.

âleti olmuştur. Birleşik Amerika devletlerinde sermayedarla işçi arasındaki ihtilâf ehemmiyetli bir ölçüye gelir gelmez, Cumhurreisinin mülkiyet sahiplerinin menfaatini korumak için kanun ve nizam namına işe müdahale etmemesi, vatandaş harbindenberi ilk defa olarak ancak 1937 grevlerinde görülmüştür. Bu sistem içtimaî ilimleri, hiç değilse akademik şeklinde, mülkiyet sahiplerinin imtiyazlarını reddeden kimselere yer vermiyen bir çerçeve içinde kalmıya mahkûm etmiştir. Britanyada 1832 ıslâhat kanunundan sonraki devre içinde, işçi sınıfının sendikalar, yardım cemiyetleri gibi büyük teşkilâtlar kurduğu, kooperatifçilik hareketini başlattığı ve hiç değilse vasatî bir siyasî ve ekonomik kabiliyet gösterdiği bir devrede, muhafazakâr partinin parlâmentoda kendini temsil edecek bir avuç işçi bile bulamaması şayanı dikkat değil midir? Bütün kapitalist demokrasilerde, hükûmetin yaptırdığı sosyal ve ekonomik mahiyetteki incelemelere başkanlık eden şu "tarafsız" zatlar daima hukuk mesleği gibi (geniş ölçüde hususî mülkiyet sahiplerine bağlı olan) mesleklerden seçilirler. Eğer 1919 da kömür gibi esaslı bir emtianın hususî mülkiyet rejimi içinde millet için tatminkâr olabilecek şekilde işletmesine imkân olmadığını ilân ederek herkesi şaşırtan Lord Sankey gibileri çıkmışsa, bunlar daima emanete ihanet eden kimseler gibi karşılanmışlardır.

Serbest pazar mekanizmasına dayanan bir cemi-

yetin özündeki sakatlık. Carlyle'in gösterdiği gibi, insanlar arasındaki başlıca münasebetleri para bağına bağlamış olmasıdır. Kapitalizm, feodalizmin asalet prensipini yıkıp yerine servet prensipini koymakla kendi kökünden kendi toprağına bir zehir akıtmış oluyordu. Bu zehir, iktidarın başlıca kaynağı olan hususî mülkiyeti insanlara asıl gaye olarak gösteren kanaatin yerleşmesi olmuştur. Artık inanışın gerçek unsurları ne kudsiyet, ne kültür, ne dostluktu. Sosyal hayat, Sir Henry Maine'in (1) ifadesiyle "faydalı bir hususî harb" idi. Böyle bir harbte muhite uymasını en iyi bilen yaşadığı için, ferdin mukadderatı, bütün kâinat çerçevesi içinde bütün diğer hâdiseler gibi bir hâdiseydi. Bu gibi esaslarla, hayat savaşında son bulma denen şeyin, cemiyetin yapısını harekete getiren kazanç kudretinin bir miyarından başka bir şey olmadığı anlaşılamadı. Cemiyetin bütün düzeniyle devamı isteniyorsa bu kazanç karşılığı olarak bir fidye ödemek mecburiydi.

Otoritesini mütemadiyen din gibi, sanat gibi (kendi menfaatlerine düşman hissettiği) sahalara kadar genişletmiye çalıştı. Fakat bu sistem, kendi kıymet ölçülerini, bu ölçülerin tatbik imkânı olmıyan şeyler üzerine zorla kabul ettirmiye daima mahkûmdu. Ferdin kısacık ömründe o, uzun vâdeli gayelerle değil, hep çabuk erişilecek yakın hedeflerle alâkadar-

---

(1) İngiliz hukuk tarihçisi.

dı. Amerikanın Pasifik sahillerindeki şimal batı eyaletlerinin orman mıntakalarındaki metrûk iskân yerlerini görenler kazançcılık prensipinin dünyevî dinimizin ana iman direği haline getirilmiş olmasının, cemiyete maddeten kaça mal olduğunu gözleriyle görmüşlerdir. Kapitalist sistem belki ilmin gelişmesini teşvik etmiş, fakat onun baltalanmasında da az muvaffak olmuş değildir. Maarifin yayılmasına belki hizmet etmiştir, fakat hep haddinden fazla tahsilin lüzumsuzluğunda ısrar ederek, insana özbenliğini duyuracak olan sanat ve ilim başarılarındaki payından, halk kütlelerini daima uzak tutmıya çalışmıştır. Kazançcı cemiyetin en büyük cinayeti, sanatkârın cemiyet içindeki mevkiini bir gölge haline sokarak, onu kendi medeniyetinin büyüklüğünün yegâne alâmeti yapacak yerde, keyfinin oyuncağı haline sokmasıdır. Kapitalist cemiyette sanatkâr bir oyuncak gibi anlaşıldığı zaman bile, meselâ bir ressamın eserine biçilen değer; onun güzelliği ile değil, kendini bir sanat hâmisi gibi satarak gururunu tatmin etmek istiyen bir zenginin, sırf zamanın modasına göre ödemiye mecbur olduğu bir fiyatla ölçülür.

Kazanç hırsının yeni bir şey olduğunu iddia edecek değilim, onun dünya kadar eski olduğu meydandadır; onun otoritesine isyan edenlerimiz olmadığını da iddia edecek değilim. Fakat şunu iddia ediyorum ki, bugünkü harb gibi bir fâciaya yol açan zaruret, onun içtimaî bünyenin temel prensipi haline gelmesi

olmuştur. Eski Atina medeniyetini itham ettirecek çok şeyler var. Fakat, onun en iyi müdafaasını yapmış olan Thucydides'in Perikles'e söylettiği sözleri kazançcılık cemiyetinin ilk ve parlak fecrinde (İngiliz tarihçisi) Macaulay'ın yaptığı methiye ile (1) mukayese edersek, verilecek hüküm, herhalde eski Atinanın aleyhine olmıyacaktır. Sonra şunu da unutmamalıyız ki, Macaulay, önünde henüz daha şöyle böyle yarım asırlık bir genişleme imkânları bulunan bir cemiyetin müdafaasını yapıyordu. Hele, kazanç prensipine dayanan cemiyet, daralma safhasına geçtiği zaman, prensipinin müdafaasını Hitler, Mussolini ve Laval gibi adamlara emanet ettiği zaman manzara çok daha korkunçlaşır. Çünkü onun bu müdafileri bu prensipi ancak dışarda harb, içerde diktatörlük sayesinde zorla kabul ettirebilmişlerdir. O artık insanın haysiyeti namına her şeyde tezat haline geldiği bir safhada bulunuyor.

Evet, mülkiyet menfaatlerini temsil eden her hükûmet (bu menfaatler çöküş halinde bulunan bir kazanç sistemi üzerine kurulmuşsa) dağılmıya mahkûmdur. Faşizm bize pekâlâ göstermiştir ki, **demokrasi dâvası bir politika formaliteleri olarak değil, gerçek bir hayat şekli olarak ileri sürüldüğü anda sermayedarlar onu pekâlâ bir dâva olarak inkâr edebiliyorlar.**

---

(1) 8 temmuz 1831 Nutku, Macaulay'in **Nutukları** (Dünya Klâsikleri tab'ı), s. 27.

Onlar, hattâ harb zamanında millî varlık bahis mevzuu olduğu zaman bile, demokrasinin dinamizminden korkarlar. Evet, mülkiyet sahipleri buhran karşısında kütlelerle elbirliği etmiye mecbur oldukları zaman daima âlicenaplıklarını iddia ederler. Fakat harb, bunların vaadlerini yerine getirmiye mecbur olmaktan korktuklarını açığa vurmak suretiyle, parlak nutuklarının gerisindeki kokmuşluğun derinliğini meydana çıkaran merhametsiz bir hâkimdir.

Daralma safhasında bulunan kapitalist cemiyetteki mülkiyet sahiplerine nerede meydan okunmuşsa, orada kendilerine müsavi olarak yükselme hakları verilmemiş olan fertler ve milletler arasında adaletin imkânsızlığı anlaşılmıştır. Böyle bir meydan okuyuş daima korkuya dayanır. Bu korku cemiyetin her tarafına yayılır. Resmî sınıf her ne pahasına olursa olsun hatalardan sakınmak ister. Fakat insanların daima hata yapmaktan sakınmak korkusuyla hareket ettikleri zaman hiç bir iş yapamadıklarını düşünmez. Bir çoğu sadece kâğıt bolluğunu, semereli enerjiler harcadığının bir delili olarak göstermek hatasına saparlar. Muhayyel bir görüş bîtaraflığı üzerinde ısrar ederler. Halbuki görüş zaviyesi olmıyan bir kimsenin hareketlerine felsefe katamıyacağını düşünmezler. Tuttukları yolun doğru olduğuna inananlar arasındaki şöhretlerini kaybetmek korkusuyla, büyük bir harbin daima önümüze çıkardığı pratik imkânların hudutlarını genişletmiye yanaşmazlar. Bunlar, çökmek-

te olan bir sistemde, harbin daha önce (hatıra bile gelmiyen imkânlar yaratmak suretiyle) unutulmuş sanılan şikâyetleri uyandırdığını anlamaktan âcizdirler. Mülkiyet sahibi sınıfın gösterdiği bu aciz, resmî mevkilerde bulunanların ihtiyatkârlığı ile birleştiği zaman bir hükûmetin aksiyon sahasında inisiyatifi ele alması ve onu devam ettirmesi güçleşir; çünkü böyle bir inisiyatif, daima halk kütlelerinin muhayyelesini kazanan büyük liderlere tam ve hür bir itimat sağlayan bir fikir atılganlığı havası içinde doğabilir. Bir milletin harbte bütün enerjisini elde edebilmek kudreti, demokraside halkı idare edenlerin büyük reformlara başlamak isteğini göstermesine bağlıdır. Bunlar yapılmadığı takdirde ancak seri ve ezici muvaffakiyetler, halk kütlelerinin gerçekleşmesini istediği ihtiyaçlardan gittikçe uzaklaşan gayelere çevrilmiş bir iman sayesinde tutunabilir.

Bana öyle geliyor ki, Lippmann gibi her çeşit kollektivizm'i hürriyet için bir tehlike sayan mütefekkirler iki şeyi unutuyorlar. Birincisi, bunlar her yeni tarihî şart altında hürriyetin ne olduğunu yeniden tarif etmenin zarurî olduğunu unutuyorlar. Tarihin her yeni devrinin şartları, hürriyete yeni ve başka bir mâna vermiştir. Fakirliğin zerresini bile tatmamış meşhur bir gazetecinin nazarında piyasadaki çeşit çeşit mallar arasında seçme yapmak hürriyeti, tâ Georgia'nın pamuk tarlalarından kalkarak San Joaquin vâdi-

sinin geniş meyva çiftliklerinde acaba iş bulacak mıyım, diye yollara düşen mevsim amelelerinin gözüne gözüktüğünden daha önemlidir. Fabrikalar devlet mülkiyetine geçtiği zaman, doğması muhtemel olan bürokrasi tehlikesi, sendikaya yazıldığı için Mr. Ford'un hafiyelerinden birinin ihbarına kurban olmaktan korkan bir ameleyi düşündürdüğünden daha çok Mr. Ford'un kendisini düşündürür. Halk kütlelerinin hayatında müsavat ve emniyetin var veya yok oluşu, alelâde bir işçi ile müreffeh bir muharririn birbirinden çok farklı olan görüş zaviyelerine göre verilen hükme bağlıdır. Bu alelâde işçi ile müreffeh muharrir, hürriyetin her ikisi için de normal olarak aynı mânaya alınmasına imkân vermiyecek kadar birbirinden uzak ve ayrı olan âlemlerde yaşarlar.

Mr. Lippmann gibi zatların kanaatimce unuttuğu ikinci nokta bundan belki de daha da mühim olan diğer bir noktadır. Hürriyeti gerçekleştirecek kanun üstünlüğü mefhumu, arkasında oldukça uzun bir tarih bulunan bir prensiptir. Bu tarihin bize verdiği ders —eğer ondan bir ders alabilmişsek— şudur ki, bir bütün olarak cemiyetin gidişine kanunun üstünlüğü —ister hakikî, ister hükmî şahıslar şeklinde olsun— ancak siyasî iktidara eşit olarak iştirak etme hakkı kabul edilmiş olanlar arasında tatbik edilebilmiştir. Bir defa, yeni bir hâdise karşısında kanunun hükmü, icra kuvvetini elinde tutanların zarurî saydıkları sebeplere daima feda edilmiştir. Lincoln bile, Amerika-

nın vatandaş harbinde, mahkemenin kararı olmadan bir şahsın tevkif edilemiyeceği prensipini kaldırmıştı (1). İkincisi, kanunlar, zaman ve mekândan ve kendilerini tatbika memur hâkimlerin şahsiyetinden müstakil olarak otomatik bir şekilde tatbik edilen kaideler değillerdir. Kanunun hükmü, Georgia'lı bir zenci için başka, Georgia'lı bir beyaz için yine başka olmuştur. Keza, Massachusetts'deki zenci ile beyaz için yine de başka olmuştur. Kanunun hükmü, Lippmann'ın iddia ettiği gibi, hürriyetin âdeta kapalı zarfı mahiyetinde olan bir tabiat kanununun ifadesi ise bu, her zaman her yerde fark gözetilmeksizin herkese tatbik edilen bir tabiat kanunu olmamıştır. Sayısız misaller bize bunu gösteriyor: Amerikan mahkemelerinin patron ve işçi ihtilâflarında aldığı tavır; Birleşik Devletler anayasasının on dördüncü zeyl maddesinin Holmes ve Mc Reynolds gibi iki meşhur hâkimin elinde birbirine taban tabana zıt tefsirlere uğraması; İngilterede icra kuvvetinin kaza salâhiyetinin tâyini meselesinde Lord Holdane ile Lord Sumner'in birbiriyle katiyyen uyuşamaz esaslara dayanması; demiryol işçileri ile Osborne arasındaki dâvada görüldüğü gibi, "umumî siyaset" meselesinin aldığı şekil; Roberts - Hopwood dâvasında olduğu gibi tefsir

(1) Anglo - Sakson hukukunda **habeas corpus** (Lâtince "cesedini getir") vatandaşların hareket hürriyetini korumak maksadiyle bir şahsı tevkif edenin mahkeme huzuruna gelip tevkif sebebini bildirmeye mecbur olduğunu emreden ilâmdır.

meselesinde hâkimlerin birbirinden o kadar farklı kaideler ileri sürmesi; "âsayişi ihlâl" ve "ihlâle teşvik" gibi tefsiri, suçun işlendiği yere, hâkimlerin içtihadına ve hattâ jürinin içtimaî teşekkülüne bağlı olan tâbirlerin elâstikîliği; sonra meşhur Dreyfus, Mooney ve Billings, Sacco ve Vanzetti dâvalarında olduğu gibi siyasetin, kanunların tatbiki üzerine tesir edişi gibi hâdiseler açıkça hep bunu göstermiştir. Almanyada cumhuriyet zamanında, hâkimlerin kanuna aykırı hareket eden Nazileri muhakeme ederken sosyalist veya komünistlere tatbik ettikleri hükümleri tatbik etmemeleri Weimar rejiminin sukutunda az mı payı olmuştur?

Mesele basittir; Kanun hükmünün muhtevasını, muayyen bir zaman ve mekânda içtimaî kuvvetlerin tesiriyle hâkim olan müeyyideli temayüller tayin eder. **İstihsal münasebetlerinin tarihi şu götürmez bir şekilde isbat etmiştir ki, hangi temayüllerin müeyyidelendirileceğini tayin etmekte en mühim rolü oynıyan istihsal münasebetleridir.** Bizim cemiyetimiz gibi, kendini hemen bir müsavatsızlık dinine bağlamış bir cemiyette kanunun hükmü sınıftan sınıfa değişir. Binaenaleyh, onu, demokratik hürriyetin özü olan kanun nazarında müsavilik prensipinin daimî kalkanı saymak, gerçek mânasiyle saçmalamak değilse bile, adliye tarihinin gerçeklerini göremiyen bir tecritçilikten başka bir şey değildir. Hukuk; arkasında devletin en yüksek zecr kudretinin saklandığı kaideler

heyeti mecmuasıdır. Bu kaideler, görünüşleri ne kadar asîl olursa olsun, mücerret mefhumlar hatırı için konmuş değillerdir. Bunlar, kendilerinin âkil ve âdil olduğuna inanmış kimseler tarafından ve böyle bir inançla konmuşlardır. Fakat bu inanç, bir devletin hükûmetinin himayeye karar verdiği menfaatlerden doğar. Kararlarının çoğunu yakından inceliyecek olursak, Priestley - Fowler muhakemesindeki Lord Abinger'in verdiği karar gibi, bunların ancak ve ancak istihsal münasebetleri çerçevesi içinde anlaşılabilir olduklarını görürüz.

Hülâsa, Lippmann ve onun gibi düşünenlerin, vaktiyle Jeremy Bentham'ı iyi kalbli bir Tory olmaktan çıkarıp, bir ıslâhatçı yapan keşiften hâlâ haberleri yoktur: Kanun, Bentham'ın "uğursuz menfaatler" dediği menfaatler hizmetine kolaylıkla bükülebilir ve bunu yapanlar bu "uğursuz menfaatler" in gerçekten cemiyetin menfaati demek olduğuna samimî olarak inanabilirler. Bu iki zıt menfaati birbirinin aynı zannediş, cemiyette müsavatsızlığın artışı nisbetinde kuvvetlenir. Kazanç prensipine dayanan bir cemiyette hükmedenler, meselelerini hükmedilenler zaviyesinden görecek bir muhayyileye nadiren başvurmuşlardır. Mücerret bir mefhum olarak değil, tatbikat sahasındaki hürriyet fikri hakkında bir hüküm vermek için, tarihin ve onun tahlilinin çok defa hükmedenler veya onların adamları tarafından yazıldığı-

nı hiç unutmamak elzemdir. Önce devlet müdahalesinden serbestlik hakkını alan, fakat sonra, emniyeti tehlikeye düşünce onu dışardan tehdit edenlere karşı devletin himayesini istiyen burjuvazinin kapitalist demokrasisi hürriyetinin tarihi Mecaulay veya Guizot tarafından yazıldığı zaman başka, Mr. Belloc gibi monarşi taraftarı bir katolik tarafından yazıldığı zaman başka, Louis Blanc gibi Jacobin menşeli bir sosyalist tarafından yazıldığı zaman başka olur. Hiç şüphe yoktur ki, her cemiyette kendi hususî menfaatlerinin sınırlarını aşmıya muvaffak olan, bütün millet için bu menfaatleri fedaya değer bulan adamlar çıkmıştır. Zamanlarının teamül halindeki ölçülerini reddeden bu gibi adamlara karşı borcumuz ölçüsüzdür. Fakat, umumî bir kaide olarak, her devrin sosyal felsefesi o devrin kendine mahsus bilgi cihazlariyle yükselmiş insanlarının yaşayışını meşrulaştırma teşebbüsünden başka bir şey değildir. Locke'u bugün hepimiz hatırlıyoruz. Halbuki onun eserine şiddetle hücum eden çok kuvvetli münekkitler bugün raflarda tozlanıyorlar. Ancak bir antika meraklısı bunları, unutuldukları köşelerdeki uykularından tesadüfen uyandırıyor. Hall, Thompson ve Bray gibi ilk İngiliz sosyalistlerine, bütün ehemmiyetlerine rağmen, dikkat eden olmadı. Ancak içtimaî kuvvetler kâfi derecede geliştikten ve işçi hareketi, bilhassa Marx ve Engels gibi adamların hazırladığı ateşli silâhlarla muarızlarını mahkûm edebile

cek hale geldikten ve istikbalin kendi tarafında olduğuna inandıktan sonradır ki onlara karşı alâka uyanmıya başlamıştır.

Mr. Lippmann'ın ileri sürdüğü plânlı demokrasi aleyhtarlığı dâvası veya daha doğrusu plâncılıkla demokrasinin uyuşamaz olduğu iddiası da, her şeyden önce, böyle bir tarihî çerçeve içinde ele alınmalıdır. Mieses'in ve Profesör Robbins'in eserleri gibi, onun eseri de ömrünün sonuna gelmiş bir sistemin müdafaasına mahsus olan bütün tarihî vasıfları taşıyor. Her sistemin ömrünün son devresinde daima yapıldığı gibi, bunlar sistemin ilk yaratıcı safhasında güdülen ileri dâvaları canlandırıyorlar. Kapitalist demokrasinin başardığı genişleme sayesinde insan hürriyetini sağlamaktaki ilk kudretini, sanki o sistemin bugünkü safhasında da bulunan bir hususiyet imiş gibi, hararetle ileri sürüyorlar. Onun en büyük başarı safhasına ait olan özü, daralma safhasına doğru gittikçe etrafına salıverdiği cerahatlerden temizliyerek ortaya sürüyorlar, bu cerahatleri özün kendisiyle hiç bir ilgisi olmıyan arızî şeylermiş gibi gösteriyorlar. Sistemin yükseliş devrinin şartlarını canlandıralım diyorlar; felâketi önlemek için bunun biricik çare olduğunu bize ihtar ediyorlar.

Halbuki tarihin aktüel sahnesinde böyle bir yeniden yaratılma asla olmamıştır. Mr. Lippmann ile Profesör Robbins'in bütün hararetleriyle yeniden

kurmaya çalıştıkları Adam Smith'in o "tabiî hürriyet sistemi", bütün sosyal nazariyeler gibi, zamanına mahsus şartlardan meydana gelmiş bir nazariyeden başka bir şey değildir. Şüphesiz, o zaman için arşitektonik bir şekilde düşünülmüş, zekice seçilmiş kuvvetli delillerden mürekkep payandalara oturtulmuş bir sistemdi. Ana çizgileriyle tatbik edildiği zaman, hiç değilse İngilterede, Adam Smith, vaadettiği faydaların çoğunu vermiştir. Başka memleketlerde ise hususî şartlardan dolayı ancak kısmen kabili tatbik neticeler vermiş, hiç değilse Birleşik Devletler gibi yeni bir memlekette verebileceği neticeleri vermiş, Almanya gibi Bismarck zamanına kadar verimli bir ekonomik birlik şartlarına kavuşamamış eski bir memlekette ancak bu şartların müsaadesi nisbetinde neticeler verebilmiştir. Fikrî tesirleri, on dokuzuncu yüzyılın daha ilk yarısında bile, en heyecanlı taraflarının iddia ettiğinden daha dar olmuştur. Alexander Hamilton'un, List tarafından Avrupaya sokulan rakip nazariyesi gittikçe kök salan milliyetçilik havasına, daha verimli bir şekilde denemezse bile, daha kullanışlı bir şekilde uymuştur. Adam Smith'in fikirleri, bütün dünyayı kendine müşteri edinen "tüccar millete" (1) daha uygun gelmişti. Fakat, 1927 Milletler Cemiyeti iktisat konferansında bir Yugoslav murahhasının bu

(1) İngiliz yazarı ve düşünürü Carlyle, kendi milletine bu lâkabı takmıştı.

sistemin dayandığı esasların, ancak sanayii devletten yardım görmeden dünya rekabetinin baskılarına dayanacak kadar kuvvetli olan bir milletin harcı olabileceğini ısrarla iddia etmesinde şaşılacak bir şey yoktu.

Hakikat şudur ki, **"tabiî hürriyet" sistemi daha on dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren tatbik sahasından kalkmıştı.** Onu öldüren şey, mahdut mesuliyetli şirketlerin gelişmesi; teknolojik keşiflerin terakkileri; eski dünyada yüksek ve orta sınıfların, yeni dünyada mülkiyet sahiplerinin, ellerindeki imtiyazları içerden ve dışardan tehdit edenlere karşı devlet iktidarı vasıtasile kullanmayı keşfetmeleri olmuştur. İngiliz aristokrasisinin en kudretli olduğu devirde yaptığı gibi, bu sistem de, Dickens'in zamanında bile, aşağıdan süzülenleri içine alacak kadar kuvvetliydi. Fakat Dickens'in sonraki eserlerinde açıkça gördüğümüz gibi, bu kendine güveniş daha o zamandan kaybolmıya başladı. Sistem, daha o zamandan, gittikçe artan bir devlet müdahalesine sığınmıya mecbur oldu. İçtimaî sağlık, halk terbiyesi, fabrikaların mürakabesi, işçi hakları her biri **laissez-faire**'in hükümden düşmesini icabettiren adımlardı. Millî güvenine ancak vatandaş harbinden sonra kavuşmuş olan Birleşik Devletlerde, Theodore Roosevelt'in "büyük zenginlerin habaseti" dediği işlere bir hudut çizmek için devletin müdahale etmesi zarureti, yirmi yıl gibi kısa bir za-

man içinde anlaşıldı. Dickens 1869 da şöyle diyordu: "Bizi idare edenlere karşı beslediğim güven, umumî olarak, sonsuzdur; fakat idare edilen halka karşı beslediğim imanın hiç bir hududu yoktur." Dickens, "idare edenlerin" cemiyette ancak Oastler ve Shaftsbury tipinden iyi yürekli adamların gayretleriyle yumuşayan "meşum menfaat" olduğunu seziyordu.

Daha 1843 ten itibaren Dickens'in İngilterenin hâkim sınıfına güveni kalmamıştı. Bentham taraftarı bir ıslâhatçı olan Southwood Smith'e yazdığı bir mektupta: "Zorlu bir değişme zaruretini açıkça görüyorum" diyordu. Onun bu sezişi, Birinci Cihan Harbi ile medeniyetimizin esas ekonomik ve sosyal meselelerinin kapitalist demokrasinin varlığı ile uyuşamaz olduğu daha açıkça anlaşılıncaya kadar, umumî bir seziş haline gelmedi. Harbin sonunda halk kütleleri Lord Salisbury'nin "zenginin serveti, fakirin iyiliği için lâzımdır" tarzındaki iddiasını kabul etmek istemiyordu. Lord Salisbury, belki de bir memleketin varlığını geliştirmek için istihlâk edebileceğinden fazlasını istihsal etmelidir, demek istiyordu. Onun anlıyamadığı nokta, böyle bir gelişme için lâzım olan sermaye evvelce nasıl ferdî çalışmalar mahsulü idiyse, şimdi, Rusya tecrübesinin açıkça gösterdiği gibi, ancak devletin şuurlu ve plânlı bir hareket siyasetiyle mümkün olabileceğiydi. Mr. Lippmann gibi onun da kusuru, kapitalist demokraside devlet müdahalesine yer verilebilecek mahdut bir saha bulunduğunu kabul ederken

hâlâ siyasî iktidarın tarafsız olduğunun iddia edilmekte olduğunu görememesi, halbuki bu siyasî iktidarın harekete geçmesinin ancak mülkiyet sahiplerinin iyi niyetine bağlı kalan adamların elinde olduğunu gizlemesiydi.

Hülâsa, plânlaştırma aleyhtarlarının anladığı mânadaki kapitalist demokrasinin bütün proğramı, gerçekte üzerinde hiç durulmamış ve düşünülmemiş iki faraziyeye dayanıyordu: Bunların birincisi, umumî seçim hürriyetine dayanan belli başlı modern devletlerde siyasî kararların verilmesinde her vatandaşın ancak ve ancak bir reyi olduğu fikridir. İkincisi, umumiyetle vatandaşların, hususiyetle hükûmet unsurlarının kendi hususî menfaatlerinin üstüne çıkarak bu menfaatlerin çizdiği hudutları nazarı itibara almadan düşünebileceği kanaatidir.

Bu faraziyelerin hiç birinin doğru olmadığına şüphe yoktur. Her cemiyette şahsî hayatının sınırlarını aşabilme kudretini göstermiş insanlara rastlanması bunları haklı çıkarmaz. Hakikat şudur ki, ferdî vatandaş, elinde fevkalâde bir kudret olmadıkça, asalet veya servet sayesinde hususî bir mevki sahibi olmadıkça modern demokraside tamamiyle âciz bir durumdadır. Bunlardan biri olmadıkça, yapmak istediği şeyin tesir derecesi kendisiyle birlik olanların bütünlüğündeki kuvvete bağlıdır. Pek az kimsenin fevkalâde bir kudreti, asalet veya servetin verdiği

hususî bir mevkii olduğu için demokratik sistemin işlemesi bu faraziyelerden ikincisinin doğruluk derecesine bağlıdır. En demokratik hükûmetlerin birçok adamlarının samimî olarak ellerinden geleni yapmak istediklerini kabul etsek bile bunların, Lippmann'ın "Mükemmel Cemiyet" ini, halkın çoğunluğu için hakikaten mükemmel iyi bir cemiyet yapacak kadar ileri gidemediğini gösteren tarihî deliller çoktur.

John Stuart Mill **Autobiography**'sinin bir yerinde, kendisinin ve taraftarlarının "diğergâm iyilik ve adalet sevgisinin üstünlüğünü tamamiyle teslim etmekle beraber.... insanlığın doğrudan doğruya bu gibi hislerle değil, bencilik duygularını terbiye etmiş aydın kafalardan" beklediğini anlatır. (1). Buna karşı söylenecek iki şey var: birincisi, Napolyon devri sonrası iktisatçılarının insanlığın geleceği hakkında içine düştükleri kötümserliktir. Cairnes (2) şöyle diyor: "Ekonomi politik'in ilk üstadlarının eserlerini inceliyen bir kimsenin, bunların insanlık hakkındaki kötümser görüşlerinin farkına varmaması imkânsızdır. Öyle gözüküyor ki insanlığın büyük kütlelerinin durumunda esaslı bir kalkınmanın imkânsız olduğu telâkkisi Ricardo'da kat'î bir kanaat halinde idi." Malthus'un nüfus nazariyesinin ve üc-

---

(1) **Autobiography S. 94.**

(2) **A. Bani'in J. S. Mill (1882)** adlı eserine yazdığı ekte **S. 197.**

retlerin Tunç kanunu nazariyesinin meydana getirdiği bu görüşü, İngiliz idaresinin, daha doğrusu (1870 sıralarındaki Prusya idaresi belki müstesna) bütün mülkî idarelerin aczi karşısında kuvvetleniyordu. Umumî kanaat, devletin her sahada müspet iş yapmaktaki beceriksizliğini iktisatçıların ispat ettiğine inanıyordu. Ya, Disraeli'nin "vatanperver kral" ile Burke'nin eserlerinden alarak acayip bir halita haline soktuğu şu **nosblesse oblige**'i canlandırmak lâzımdı, veyahutta düşüncesizlerin ve hesapsızların okkanın altına gidişi demek olan şu "en uygunun bakasını" ümit etmekten başka çare görülmüyordu. Dickens, Manchesterism'in sert kalelerinin arkasında Mr. Podsnap'ın yağlı gönül rahatlığını sezerken hiç yanılmıyordu.

J. S. Mill'in hükmüne karşı söylenecek ikinci itiraz zamanımıza aittir. Mill'in "aydın kafalar" dan beklediği şeyin mahiyetini, dünyanın en zengin medeniyetini kuran Amerika'da, Roosevelt'in 1933 de başkanlığa gelişi üzerine yapılan tahkikatın neticelerine dayanarak inceliyebiliriz. Senatonun Wall Street'nin işleri hakkında yaptırdığı tahkikattan çıkan hakikatler karşısında artık bu memlekette "benci duyguların" "insanileşebileceğini" aklı başında kimse iddia edemez. Kapitalist demokraside sermaye sahibi veya sermayeyi kontrol mevkiinde bulunanlarla satılık kol kuvvetinden başka hiçbir şeyi olmıyanların hareket noktalarının birbirinden tamamiyle ayrı

olduğu artık basit bir hakikat haline gelmiştir. Bu satılık kol kuvvetinden başka hiçbir şeyi olmıyanlar Beyaz Eve ıslahatçı bir cumhurreisi getirdikleri zaman sermaye sahipleri, ya tamamile demokrasi prensibinin doğruluğundan şüphe etmeğe veyahutta **laissez - faire** prensiplerinden ayrılmanın demokrasiyi inkâr demek olduğunu iddia etmeğe başladılar. Amerika'nın eski Londra sefiri Kennedy, 1940 sonbaharında Londra'dan Amerikaya döndüğü zaman verdiği meşhur bir demeçte: "demokrasinin İngiltere'de işi bitmiştir" dediği zaman, o da Lippmann gibi, "demokrasi serbest pazar mekanizmasının avantajlarından yalnız beceriklilerin faydalandığı bir tabiî hürriyet sistemidir" demek istiyordu. Bu faydalanışın altında neler bulunduğunu, Amerikan Senatosunda kurulan Black komisyonu huzurunda Wall Street'den gelen bir sürü şahitlerin ifadelerini inceliyen hâkim Pecora kat'î surette ispat etmiştir.

Şu halde, istihsal vasıtalarının hususî mülkiyet esasına dayanan serbest pazar mekanizmasını yaşatmak istiyenler ve Lippmann gibi aksi takdirde diktatörlükten başka yol olmadığını iddia edenler gerçekte, iddialarının arkasında saklı başka şeyler istemektedirler. Bunlar büyük sanayiin gelişinden önceki günlerin kapitalist demokrasisine dönmemizi istiyorlar. Bunlar bu nizamın sağladığı emniyete, disiplinindeki basitliğe hasret çekiyorlar. Lippmann

gibi sivrilmiş bir entellektüel, Mr. Kennedy gibi muvaffak bir spekülâsyoncu böyle bir emniyet altında ve bu nizamın onlara huzur veren disiplini içinde kendilerini hür hissediyorlar. Fakat bu hürriyetin neye mal olduğunu hiç araştırmıyorlar. Onlar sadece siyasî iktidarın kendi işlerine karışmamasını istiyorlar. Böyle bir müdahalenin yapıldığı başka memleketlere baktıkları zaman burada halkın faydalandığı hürriyetin kendi tiplerinden olan kimseler için olmadığını görüyorlar. Binaenaleyh, devlet müdahalesinin sahası ne kadar genişlerse medenî hürriyetin derecesi de o kadar daralmağa mahkûmdur, neticesini çıkarıyorlar.

İşte bunun içindir ki, sermayedarların despotluğu bunların gözüne hürriyet gibi gözükebiliyor ve başkalarına da neden böyle gözükmediğine cidden şaşıyorlar. İşte bunun içindir ki bunlar, meselâ "Amerikan Telefon Şirketi" nin hususî mülkiyetini demokrasinin canlı bir timsali sayarlar da, meselâ "Tennessee Vâdisi İdaresi" (1) onların nazarında komünistlik ve binaenaleyh hakikî Amerikancılık prensiplerine aykırı bir iştir.

Birleşik Devletler başsavcı muavini Mr. Thurman Arnold, Amerika sanayiinde ücretlerin ve çalış-

---

(1) Roosevelt'in başkanlığı zamanında kurulan bu idare Tennessee vâdisinde muazzam sulama ve enerji tesisatı meydana getirmişti. Bu teşkilât kapitalist matbuatında yıllarca Roosevelt'e hücum vesilesi olmuş, bunun komünistlikten başka bir şey olmadığı iddia edilmişti.

ma saatlerinin tanzimine dair Black - Connery tasarısı hakkında senato komisyonunun soruşturmalarında, "Millî Fabrikatörler Birliği" nin eski başkanı Mr. J. E. Edgerton'un söylediği dikkate şayan sözlerden bir parça naklediyor. Mr. Edgerton burada: "İşçilerine, ihtiyaçlarına göre ücret vermeyi aslâ düşünmediğini... Sadece verimlerine göre ücret verdiğini, fakat şahsan içtimaî yardım falan gibi şeylere; kilise vasıtasiyle olan mesaisinde alâka gösterdiğini.... bu gibi şeylerin hayatın hissiyat tarafı olduğunu, bunların sadece kiliseye yardım ve bir din meselesi olup, kendi sahasiyle alâkası olmadığını" söylüyor.

Mr. Edgerton vaktiyle (İngiliz fikir ve siyaset adamı) Burke'ün "siyasetle vaaz kürsüsü aralarında pek az uyuşma olan iki şeydir" görüşünü kabul ediyor. İşçinin ihtiyaçları şahsî teşebbüsün önüne çıktığı zaman, demokrasinin mantığı tehlikeye düşüyor. İşçinin de, kendi ihtiyaçlarının tatmin edilişini hürriyet ve demokrasinin zarurî şartı sayan bir sistemi düşünebileceği onun hiç hatırına gelmiyor.

Varılan netice gayet basittir: Demek ki, öyle bir vaziyet içinde bulunuyoruz ki, içinde yaşadığımız sistemin felsefesi altında karşımıza çıkan ihtiyaçları tatmin imkânsızdır. Fakat vaziyetimiz bundan da daha kötüdür: Çünkü bu felsefe yalnız en kuvvetli menfaatlerin tatminine imkân vermekle kalmıyor, yerine başka bir felsefenin gelmesini dehşet içinde karşılıyan çok derin an'anevî hislerle de destekleniyor. Bu

hisler, onları besliyenlerde o kadar kökleşmiştir ki, taraftarlığını ettikleri içtimai kıymetlerde herhangi bir değişiklik yapılması gözlerinde âdeta tabiat nizamına bir tecavüz gibi büyüyor. İşte bundan dolayıdır ki, Lippmann, yalnız kendi beğendiği, hürriyet ve demokrasi ile bir saydığı Amerikan hayat tarzını bu kadar benimsiyor. Sonra bunu kalkıyor İtalya ve Almanya'daki faşizmle mukayese ediyor; anarşi ve iç harblerden daha kurtulduğu gündenberi ikinci bir dünya savaşının belirtilerinin hazırladığı tehlikeleri haklı olarak o zamandan gören Soviet inkılâbı ile mukayese ediyor; sonra da plânlı bir cemiyetin hürriyet ve demokrasi ile uyuşamıyacağını iddia ediyor.

Fakat bu iddiada onun asıl ihmal ettiği noktaya tabiî dikkati hiç çekmiyor. Onun anladığı mânadaki "mükemmel cemiyet" in içinde yaşadığımız cemiyetlerde umumî olarak gerçekleştiğini kabul ediyor. Bu cemiyet örneğine karşı olan bağlılığı onu o kadar körleştiriyor ki, Bay Edgerton'un "ihtiyaçları" düşünmeden sırf kendine kazanç getirecek olan verimlilikleri için —yılda ortalama kırk iki haftalık mesaiye karşılık— on altı dolar haftalık verdiği şu insanlara, bu cemiyetin ne ifade ettiğini düşünmeyi hatırına bile getirmiyor. Bay Lippmann, bir arada bulunan iki hâdise arasında, sadece bu bir arada bulunuştan dolayı bir sebep netice münasebeti var sanıyor. Son zamanlarda gördüğümüz belli başlı plânlı cemiyetler diktatörlüktür, binaenaleyh plânlı cemiyet ancak diktatör-

lükle olabilir diye düşünüyor. Diktatörleri meydana getiren tarihî şartların ehemmiyetini hiç düşünmüyor; plâncılık siyasetinin hürriyeti yok ettiğine bizi inandırmaya çalışıyor. Dğer taraftan o ve onun gibi düşünenler şu "tabiî hürriyet sistemi" dedikleri şeyin herkes için müsavi, tarafsız kanunlar koyan siyasî bir iktidara dayanacağını iddia ediyorlar. Halbuki içtimaî servete müsavi olarak iştirak etme hakkı verilmemiş insanlar arasında herkesi müsavi sayan tarafsız kanunların tatbiki bir mucizeden başka nedir?

Ömrünün sonuna yaklaşan bir sistemin taraftarlarının, bu sistemin zaferlerini sağlıyan prensiplere sarılması tabiî bir şeydir. Bilmediği şeylerden korkan, büyük tecrübelere cesaret edemiyen, geleceğin bir sürü ihtimallerini hesaplıyan insanlar için mazi istikbalden daha cazip görünür. Sosyal felsefelerin bir çoğu, henüz zafere ulaşmamış dâvalardan ziyade, muzaffer olmuş dâvaların bir nevi avukatlığıdır. Bunlar, iktidarı elinde tutanların uğraşa uğraşa kurduğu binayı yıkmaya çalışan muarızlarından ziyade, iktidarı elinde tutanların haklı olduğunu göstermek için yazılan felsefelerdir. Bunun içindir ki, müspet devlette memurların çoğalması, silâhlı kuvvetlerden, polisten ve postacıdan başka devlete: ihtiyacı olmıyan kazanç sahiplerine, (meselâ "İşçi Meclisleri Millî Birliği" sayesinde birleşme hakkının tanınması ile mukavele hürriyetinin daha müsavi bir pazarlık kudreti çerçe-

vesi içinde tatbik edilebileceğini kavramaya başlıyan) işçilere gözüktüğünden daha korkunç gözüküyor. Yine işte bunun içindir ki, Tennessee Vâdisi İdaresinin sermayedarların tarihî hürriyetlerini tehlikeye soktuğuna (bu mıntakada yaşıyan ve hayatında ilk defa başkaları gibi ucuz elektriğe ve suya kavuşanlardan ziyade) New York borsacılarını inandırabilir. İşte bunun içindir ki, piyasanın gayri şahsî mekanizması, müsavatsız bir cemiyette, zayıfın aleyhine kuvvetlinin otoritesini sağlamlaştırır ve zayıfı, kuvvetliye sağladığı hürriyet ve huzur hissiyle aslâ telâfi edilemiyecek bir boğulma ve iktidarsızlık duygusuna mahkûm eder. Mr. Lippmann'ın tavsiye ettiği hürriyet meselâ bir harb devrinde fedakârlıkların da gerçekten müsavi olmasını idarî bakımdan bilfiil imkânsız bir hale kor; onun iddiasının çürüklüğünü gösteren bundan kuvvetli delil olamaz.

Lippmann vesairenin bize tavsiye ettiği "tabiî hürriyet sistemi" ne çevrilecek asıl öldürücü itiraz ikidir: Bu ya, Sherman kanununda olduğu gibi, iddia edilen "normal" rekabet gayesine hiçbir zaman, olduğu gibi riayet etmemiş bir sanayi teşkilâtına dönmek demektir. Veya (kapitalist demokraside iktisadî menfaatlerin hükûmetle olan münasebetleri gözönünde tutulursa) siyasî iktidarın nadiren karşı gelebildiği iktisadî menfaatlere hücum etmek neticesine varır. Birleşik Devletler başsavcı muavini Mr. Thur-

man Arnold'un Amerikadaki inhisarları yıkmak için yaptığı mücadelelerle, muazzam bir memurlar ordusunun yardımı ile bile (ki, bu da bu düşünce taraftarlarına nazaran hürriyet için bir tehlike oluyor) sağlıyabildiği neticeleri mukayese eden bir kimse bu bakımdan şöyle bir neticeye varmaktan kendini alamaz: Rekabet serbestisini iade için hükûmet bir çare bulur bulmaz, avukatların zekâsı bunlardan kurtulmanın yollarını aynı sür'atle keşfetmektedirler. Meselenin azameti, kapitalist demokrasilerdeki normal tazyik politikasına tâbi hükûmetlerin iktidarı dışındadır (1). Şunu da aynı derecede, anlamak lâzımdır ki, Lippmann'ın bahsettiği, o "iyi cemiyet" in temin edeceği müstehlikler hükümranlığı eğer hayatî noktalarda, demokrasi esasına dayanan bir devlet plânı ile himaye edilmezse kapitalist plâncılığın müstehliki istismar eden mekanizmalariyle karşılaşacak; gerek istihsal, gerek tevzide, müstehliklerin hükümranlığını sıfıra indirecek bir kapitalist inhisarcılığı böyle bir hükümranlık imkânını yok edecektir. 1919 da tröstler hakkında kurulan bir komisyon şöyle diyor: "İngilteredeki anlaşma ve tröstlerin hususiyeti bunların azlığı

---

(1) Bu meselede muvaffakiyet ihtimalinin sınırları hakkında Mr. Arnold'un başsavcı muavinliğine tayin olunmasından önceki görüşüyle tayininden sonraki görüşünü mukayese etmek enteresandır. **The Folklore of Capitalism** adlı (1937, fasıl IX) eseriyle **Bottlenecks of Capitalism** (1940) adlı eserini karşılaştırınız.

veya zayıflığı değil, göze görünmeyişleridir. Bunların vitrinleri bomboş görünür, halbuki içeride neler yok?" O tarihten çeyrek asır sonra, bugün için bu hüküm çok zayıf kalır. Çünkü o zamandanberi bunlar kahvecilerden cenaze teçhizatçılarına kadar her çeşit küçük ticaret sahalarını bile büyük birlikler halinde yutmağa başlamışlardır. Bu perakende ticaret tröstlerinin enteresan bir tarafı kendilerine mahsus bir "ahlâk tüzüğü" meydana getirmeğe başlamalarıdır ki, bir sürü parlak lâflar zırhını söküp attığınız takdirde bu ahlâkiyatın özünün şu eski "İt, iti yemez" ata sözünün çeşit şekillerinden başka bir şey olmadığını görürsünüz.

Fakat öteki cephe de az mühim değildir. Plânsız bir cemiyet müsavatsız bir cemiyet demektir. Müsavatsız cemiyet, Matthew Arnold'un "barbarlar, uşaklar, halk" diye ayırdığı kategorilere nispetsiz şekilde taksim edilmiş olan bir cemiyettir. Facia şuradadır ki, iktisatçıların anladığı mânadaki arz ve talep kanununun kapitalist cemiyette tuttuğu yer, kazançcılık prensipini baş prensip haline getiriyor ve içtimaî hayatın her tarafı bu prensipin esiri haline geliyor. Bunun izlerini İngiliz maarifinin tarihinde bıraktığı derin yaralarda görürüz. Bu prensipin ilmî araştırmalar üzerinde de muzur tesirleri olmuştur. Yine bu prensip, güzel sanatları, tiyatroyu, ilim ve edebiyatı teşvik işin de merkezî ve mahallî hükûmetlerin daima önüne çıkmıştır. Bu cemiyet yalnız kazananı ideal insan saymak suretiyle fakirliği sadece muvaffakiyet-

sizlik alâmeti değil, âdeta günahkârlık mahsulü saymaktan kendini kurtaramamıştır. Bu yüzden kapitalist cemiyette iş bulamıyan fakirlere, çalışanlara nazaran, ahlâkça düşük insanlar nazariyle bakılmıştır. Hattâ Dickens ve Carlyle'in zamanında sırf mülkiyet sahiplerinin ihtilâlden korktukları için baş vurduğu bir tedbir olan hayırseverlik usulünün yerini içtimaî sigortaların alışı ile yaşamanın artık bir hak sayılmaya başladığı bir devirde bile hâkim olan zihniyet (W. R. Greg'in dediği gibi) "bizimle müsavi olana karşı adalet değil.... bizden aşağı olana iyilik etmek" telâkkisi olmuştur.

Biz hâlâ Malthus ile Ricardo'nun fakirlerin şiddetli bir disiplin altına konmasını âdeta tabiat kanununun bir zarureti sayan sert kötümserliğinin tesiri altında yaşıyoruz. Bu hayırseverlik işi şimdi geniş ölçüde profesyonelleştirildiği için gerçi daha iyi idare ediliyor, fakat yine de, "yardıma lâyık" fakir ile "yardıma lâyık olmıyan" fakir tefriki bütün ıslâhat faaliyetlerimizin temelini teşkil etmektedir. "Yardıma lâyık" oluş bir ahlâk meselesi sayıldığı içindir ki, meselâ bir Mr. Edgerton "içtimaî yardım" işinin kendisini bir iş veren olarak değil, ancak bir kilise mensubu olarak ilgilendiren bir mesele olduğuna kani oluyor. Mr. Edgerton bu anlayışında yalnız değildir.

— SON —

Memleketimizde sosyalizm ve plânlı ekonomi konusunda girişilen tartışmalar günümüzün başlıca meselesini teşkil etmekte bulunuyor.

Bu tartışmalarda gerek telif gerekse tercüme güvenilir eserler parmakla sayılacak kadar az.

Elinizdeki kitap, sosyal meselelerde görüşünün sağlamlığıyla tanınmış yetkili bir uzmanla; bilgin olarak dünyaca meşhur bir aydının sosyalizm konusundaki düşüncelerini size sunmaktadır.

Faydalı olacağını ümit ediyoruz.

İsteme adresi :

Divanyolu, Ali Faik Han - Kat 3 - No. 4 - 5
İstanbul

Fiyatı 200 Kr.